

szögéből. A fokozott figyelem teljesen indokolt, a szerző ezúttal egyetlen lényeges momentumról sem felelkezik meg, okfejtése logikus és meggyőző. Következtetését, miszerint a meghátrálást választó Beneš döntése az adott viszonyok között a legelfogadhatóbbat jelentette, nyomós érvekkel támasztja alá. Mindemellett Hanzal maga is figyelmeztet, hogy ezt a kérdést sosem lehet egyértelműen megválaszolni, akárcsak azt a Beneš második emigrációja kapcsán fölmerülő kérdést, nem volt-e az elnök hihetetlenül naiv a szovjet féllel folytatott tárgyalásokon, nem vetette-e magát felelőtlenül „Sztálin karjaiba”. A szerző (természetesen) most is Beneš javára dönti el a vitát, de megjegyzi, hogy a probléma mélyebb megértéséhez hiányoznak a perdöntő tanúságtételek.

Hanzal meglehetősen pontos képet rajzol az 1945–1948 közötti politikai viszonyokról és Beneš helyzetéről, akit ezúttal már „egy kicsit” hibáztat a kommunistákkal szembeni jóhiszeműsége(?) miatt, ám nagyvonalúan felmenti a német kisebbség jogfosztásáért és kiűzetéséért viselt felelőssége alól, méghozzá olyan érvekkel, amelyek feltűnően hasonlítanak a kommunista rendszer hivatalos történései által évtizedeken át hangoztatott indoklásokra. Nem kis fejtörésre ad okot, vajon miért nem említi a csehszlovákiai magyarság üldöztetését – talán olyannyira jelentéktelen mozzanatnak látja?

Beneš 1948 februárjában tanúsított kapituláns magatartására a szerző ezúttal is részletes magyarázattal szolgál, s arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy az elnök nem cselekedhetett másképp. A „mi lett volna. ha...” kérdésre természetesen tőle sem várhatunk választ, az ellenben aligha vitatható, hogy Beneš a tiltakozás hatásos eszközeivel élhetett volna, s ha a kommunista hatalomátvétel megakadályozására nem is, de megnehezítésére voltak lehetőségei. Azt a tényt, hogy a köztársasági elnök 1948. február 25. és június 7-én bekövetkezett lemondása között asszisztált a hatalomátvételhez, Hanzal diszkréten elhallgatja. Beneš gyengeségét és cselekvésképtelenségét súlyosbodó betegségével (is) magyarázza, ám az elnök közeli munkatársai cáfolják, hogy végzetes döntésének meghozatalát egészségi állapota motiválta. (A betegség negatív szerepe mindazonáltal kétségtelen.)

A kötet utolsó, beszédes című fejezetében (A nagy ember és az államférfi) a szerző néhány szegénylősen beismert tévedéstől eltekintve ismételtelen arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy Edvard Beneš a cseh (szlovák) történelem idealizmustól áthatott, gáncs nélküli hőse volt, s ebbéli igyekezetében igencsak elveti a sulykot – kijelenti például, hogy Beneš élete alkonyán áldozatos és tisztességes munkát végzett Csehszlovákia és lakosai érdekében, lett légyen szó csehekről, szlovákokról vagy „a többi nemzetiségéről” (sic!). A jelek szerint Csehszlovákia második elnökének évtizedekkel halála után is vannak még elszánt apológái.

G. Kovács László

ERIC HOBBSAWM

AGE OF EXTREMES. THE SHORT TWENTIETH CENTURY, 1914–1991

(A szélsőségek kora. A rövid huszadik század, 1914–1991)

London, Michael Joseph, 1994. 627 p.

Eric Hobsbawm könyve a londoni 1994. őszi könyvpiac egyik kiemelkedő érdekessége és sikere. Csaknem minden napi-, heti- és havilap ismertette. The Times cikkírója, a nálunk is jól ismert professzor, Norman Stone, a lap október 27-i számában úgy ír a könyvről, hogy „a mi veterán marxista történészünk, Eric Hobsbawm becsületes beszámolóút írt arról, hogy az ő szempontjai szerint hol történt a hiba” (What went wrong). A többi között azt is hozzáteszi: hogy megértsük a könyvet, tudnunk kell alapvető tényeket századunkról.

Nos, mint annyiszor az életben, az idősebbek itt előnyben vannak. Ki ne tudna az első világháború előtt, alatt és után született generációk tagjai közül az első világháborúról, a gazdasági világválságról, Hitler hatalomra jutásáról, a chamberlaini békéltető politikáról, Sztálinról, a második világháborúról, a hidegháborúról és így tovább. Persze a fiatalabb generációk sorában már bőven akadnak, akik nem hallottak Mussoliniról, Pétainról vagy Willy Brandtról, de tudomásul kell vennünk, hogy a történettudományi művek olvasójának a száma világszerte zsugorodik. A 75 éves Hobsbawm, aki végigélte az említetteket, központi kérdésként tag-

lalja a század valóban legfontosabb kérdéseit: hogyan ment végbe a kapitalizmus nagy válsága az 1930-as és nagy megújulása az 1950-es években, s került ismét zavarba ejtően lehetetlen helyzetbe az 1970-es években. Másfelől mi történt a kommunizmussal, más lett volna, ha nem a Szovjetunióban kísérlik meg gyakorlati megvalósulását, lesz-e a kínai kommunizusból egy olyanfajta nagy gazdaság, amelyet Lenin az 1920-as években a NEP-pel elérni remélt. Természetesen Hobsbawm, mint csaknem minden ésszel és karakterrel megáldott 20. századi történész, aki a szocializmus oldalán állt, szenvedélytől és minden kisserűségtől mentesen vizsgálja, hogyan vezetett az út a szocializmus válságáig, s mi a kiút politikailag és gazdaságilag. Könyve nem marxista teleológia, dialektika, hanem módszertanilag marxista, teljességre törekvő, a világot, a válságokat teljes összefüggésükben kereső munka, amelyben minden mindennel összefügg. A könyvben minden szerepel, ami az élet valóságában és összetettségében megvan: háború, politika, gazdaság, társadalmi osztályok és egyének, a kultúrák sokfélesége és okozatai különbözősége, de olyan rálátással és összefüggések bemutatásával, amelyet egy hosszú és érdekes életű, rendkívüli képességű történész képes megjeleníteni.

Az *Age of Extremes* tulajdonképpen a negyedik kötete Eric Hobsbawm négy kötetre tervezett, a modern világot tanulmányozó és feldolgozó munkájának. Az előző három kötet a „hosszú 19. századot” vizsgálta a francia forradalom kezdetétől az első világháború kitöréséig. Hobsbawm maga hívja fel a figyelmet arra, hogy míg az előző kötetek kizárólag a történész termékei, ez a mű, a 20. század története az ő saját története is. Nézetei, ítéletei életből és nem tudós mivoltából fakadtak. Mint megjegyzi: nemcsak hivatásos történészi minőségben írta könyvét.

Hobsbawm életéről, jelleméről a következőket kell tudni. Igazságszeretete és a társadalmi kismizettek iránt érzett felelősségérzete a baloldalra állította. Lojalitása végleges és nem egyezkedő, de nem kritikátlan. A nemzetközi kommunizmus és a Szovjetunió által elkövetett hibák és bűnök iránt nem elnéző, de nem ellenséges, hanem értelmező. A személyek megítélésében is a komplexitások és összevetések mestere. Lenin színterint a realista, a világos gondolkodás embere, Hruscsov „a csodálatosan durva gyémánt”, Kennedy a század „leginkább túlbecsült amerikai elnöke”.

A könyv részben önéletrajzi. Családjáról számtalanszor anekdotikus formában szól. Saját életútja magyarázatául körképet kapunk az 1930-as évek Németországról és Spanyolországról. Úgyszintén magyarázatot kapunk arról is, hogyan lett a történész jazzkritikus és írt időtálló könyvet – számos ismertetés mellett – a jazzról (*The Jazz Scene*. 1959).

A könyv 1991-gyel zárul, és azt az üzenetet hordozza, hogy bár a modern kapitalizmus államközi jellege hihetetlenül hozzájárul produktivitása lehetőségeihez, elveszítheti az emberiség által eddig létesített ellenőrzést, s nagy bőséget és nagy nélkülözéseket teremt anélkül, hogy a nyomort kisebbitené. Ahogyan közleledünk a századvéghez, az egyensúlyt tovább veszélyeztetik környezetvédelmi és népességi problémák. A könyvet egyik értő ismertetője a *The Times Literary Supplement* 1994. október 27-i számában úgy jellemezte, mint „rendkívül értelmes művet, amelyet nemcsak a történész éleselmjűsége és hozzáértése jellemez, hanem igen éles eszű megfigyelések és áttekinthető stílus teszi rendkívül olvashatóvá. Szellemesen és eleganciával íródott”. Az ismertető, az oxfordi St. John's College tanára, Ross McKibbin reméli, hogy Eric Hobsbawmnak igaza lesz: a rövid 20. század véget ért.

H. Haraszti Éva

RABOCSEJE DVIZSENYIJE V ROSSZII. HRONYIKA 1896.

(*Munkásmozgalom Oroszországban. Krónika, 1896*)

Moszkva–Szankt-Peterburg, 1993. 247 p.

Önmagában már az is figyelemre méltó, hogy Oroszországban – félreérthetetlenül a széllel szemben – olyan munka jelent meg, amely a munkásmozgalommal foglalkozik. Ez csak úgy történhetett meg, hogy a kiadványt nemcsak a moszkvai akadémia történelmi bizottsága és az Orosz Történelmi Intézet (a kiadvány fő kivitelezője) finanszírozta, hanem az orosz állami archívumok is részt vállaltak a kiadás költségeiből. Ám – s ez is az új feltételekre utal – a kötet csak úgy láthatott napvilágot, hogy a milánói Feltrinelli Alapítvány, az amszterdami Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis és a párizsi dokumentációs könyvtár is támogatja anyagilag.